

de cursus 'populaire cultuur' aan de open university

gust de meyer

Vertrokken wordt (1) van een Barthesiaans aandoende gedachte als eerste kennismaking met het studiedomein:

"De gebruiken en rituelen die het weefsel, de textuur van het dagelijks leven maken, de festivals, feesten en vakanties die de jaarlijkse kalender punctueren, de muziek die we consumeren, de sporten die we beoefenen of gewoon als toeschouwer volgen, de thrillers waarin we wegglijden als in een heerlijk warm bad, de programma's die we op TV bekijken - al deze praktijken waarin we ons engageren, op ons eentje of collectief, worden gewoonlijk niet als problematisch ervaren. In de mate dat zij het cultureel behangpapier uitmaken van ons dagelijks leven, zijn wij over-gefamiliaiseerd met ze en daarom precies registreren wij hun impact niet bewust". Aldus Tony Bennett.

Het voornaamste doel van de cursus zou er dan ook in bestaan deze overfamiliariteit die gewoonlijk onze relatie met zulke vormen en praktijken van populaire cultuur conditioneert door mekaar te schudden door er een Barthesiaans standpunt tegenover aan te nemen, met de bedoeling aan te tonen dat de rol die ze in ons leven spelen verre van insignificant of inconsequent is.

Cultuur

De cursus wordt gestart met een analyse van het Kerstmis-gebeuren. De sleuteltermen die bij die analyse vallen, worden achteraf opnieuw bovengehaald. Eerste term is die van cultuur. Tony Bennett probeert er als volgt vat op te krijgen: De term herleidend tot zijn Latijnse oorsprong, argumenteert Williams dat 'cultuur' oorspronkelijk gebruikt werd als een zelfstandig naamwoord dat een vorm van proces aanduidt en waarmee verwezen werd naar de beweging, groei of cultivering van iets, gewoonlijk gewassen of dieren. Het is pas in de zestiende eeuw

dat dit gebruik metaforisch werd uitgebreid om te refereren naar de groei of cultivering van menselijke attributen. En het is pas op het einde van de achttiende eeuw dat de term gebruikt werd om er op een meer algemene en abstracte manier mee te verwijzen naar het proces of de produkten van de menselijke ontwikkeling in het algemeen. Hij functioneerde, in deze zin, als een synoniem voor het in de Verlichting geïntroduceerde concept van civilisering, refererend naar de seculiere processen van menselijke ontwikkeling. Binnen het denkkader van de Verlichting werd de ontwikkeling van de geschiedenis gezien als geregeerd door de triomfantelijke mars van de Rede. In deze context werd de ontwikkeling van cultuur én civilisering - een hybride concept refererend zowel naar de ontwikkeling van de economie, van sociale en politieke instituties als naar die van de kunsten - bekeken als een weg tot de creatie van meer rationele en verlichte denkpatronen en sociale organisaties. In de negentiende eeuw echter kreeg de term 'cultuur' een meer specifieke en beperkte betekenis doordat hij onderscheiden werd van 'civilisatie'. Beide termen gingen verschillende functies vervullen. Bij dit proces werd de betekenis van de term 'cultuur' gewijzigd in de pogingen die ondernomen werden om een set van normatieve of kritische maatstaven te ontwikkelen waarmee de gevolgen van de industrialisering konden beoordeeld worden. Met de ontwikkeling van de industrialisering kon men vaker horen argumenteren dat 'civilisering' - in de betekenis van het seculiere proces van menselijke ontwikkeling - een tegengestelde richting kon inslaan t.o.v. de belangen van de cultuur - en in de betekenis van een set gewaardeerde menselijke attributen. Naarmate de term 'civilisatie' meer en meer gelimiteerd werd tot de beschrijving van de ontwikkeling van economische, sociale en politieke instituties werd de term 'cultuur' in een nieuwe en meer beperkte betekenis set gedrongen. 'Cultuur' werd niet langer

bekeken als het algemene proces of het totaalprodukt van menselijke ontwikkeling, maar eerder als een particuliere set van codes of attitudes waarna, in een verder restrictief gebruik, de beste voorbeelden in kunstwerken konden worden aangetroffen. Eerder dan een beschavingsprodukt werd cultuur meer en meer bekeken als een set van waarden die door een militante minderheid diende beschermd tegen de opmars van de industriële beschaving die alleen maar tot barbaarij zou leiden.

De late negentiende en de twintigste eeuw waren getuigen van andere verschuivingen, en wel in tegengestelde zin, van de term cultuur, meer bepaald door het gebruik van de term in het meervoud. Dat kan gezien worden als een gevolg van de romantische herontdekking van het volk en zijn cultuur.

Onder het verlichte denken was alleen de officiële of elitecultuur van de Europese maatschappij waardig de term cultuur te dragen. Daar kwam verandering in toen stemmen opgingen, argumenterend dat andere landen en verschillende secties van het publiek in Europa hun eigen cultuur, hun eigen denk- en gedragspatronen hadden. Het gebruik van de term 'cultures' in deze betekenis is sindsdien gegeneraliseerd door antropologen en sociologen, meer bepaald wanneer het hebben over 'subculturen' van bepaalde klassen, leeftijd, etnische en seksuele groepen daarbij verwijzend naar de gebruiken, de gedragscodes en patronen van sociaal gedrag - inclusief de productie van of de participatie aan bepaalde vormen van artistieke activiteit - die de 'levenswijze' van de betreffende groep uitmaken.

Met de historische ontwikkeling als achtergrond suggereert Williams dan dat de term cultuur tegenwoordig binnen één of meer van volgende opties valt:

1. een algemeen proces van intellectuele, spirituele en esthetische ontwikkeling

2. een bepaalde levenswijze van een volk, een periode of een groep
3. de werken en praktijken van intellectuele en vooral artistieke activiteit.

De laatste twee betekenissen worden geacht het dichtst te liggen bij het objectief van de cursus. In het verlengde daarvan wordt gepoogd een dubbele conceptualisering op te bouwen: cultuur als de set van gebruiken, rituelen en praktijken - van culinaire gebruiken tot overgangsrituelen, sportevenementen, enzovoort - die de 'levenswijze' van een bepaald gedeelte van de gemeenschap uitmaken, en cultuur als de hele set praktijken die resulteren in de produktie van als artistiek herkenbare symbolische vormen - comics, films, variété-teater, reggae, misdaadseries, enzovoort. Het onderscheid tussen de twee domeinen of typen van cultuur wordt gewoonlijk gemaakt door het eerste te benoemen als 'beleefde culturen' en de laatste als 'teksten'.

... onderscheid lijkt op de keeper be-
... ouwd vrij arbitrair; want kunnen 'beleefde culturen' ook niet als een soort van teksten benaderd worden? Het onderscheid tussen 'beleefde culturen' en 'teksten' wordt in de cursus evenwel aangehouden, ook al wordt het onmiddellijk gerelativeerd: de twee domeinen vloeien in elkaar over en beïnvloeden elkaar. Maar om analytische redenen wordt toch maar gepleit voor een behoud van het onderscheid. Als ze beide evenwel onder de gemeenschappelijke noemer cultuur mogen gebracht worden dienen zij ook iets gemeenschappelijks te hebben. Daarvoor wordt teruggerepen naar Francis Mulhern die in zijn *Notes on Culture and Cultural Struggle* (Screen Education nr. 34, lente 1980, blz. 32) een overkoepelende definitie van cultuur formuleerde, nl. het complexe geheel van die praktijken die betekenis produceren door de manipulatie van tekens op een sociaal gedeelte en geconventionaliseerde manier. Al vallen beide typen van cultuur onder deze definitie, de natuur van de tekens verschilt; in het geval van tekstuele vormen van populaire cultuur als film, TV, populaire muziek en literatuur wordt de produktie van betekenis gerealiseerd door de manipulatie van tekens - woorden, muzikale notities of visuele beelden - binnen het kader van bepaalde formele conventies die door het betreffende genre worden geleverd, zoals in de western, bijvoorbeeld of de soap opera. In het geval van de rituelen in het domein van de beleefde culturen daarentegen, kun-

nen fysische objecten een betekenisdragende waarde hebben, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het geven van geschenken in de kerstperiode of de regelgebonden orde van voedsel-items binnen de structuur van het kerstdiner.

Om de kritiek te ondervangen dat dergelijke omschrijving van cultuur wel zeer algemeen is, komt men tot aanvechtbare uitspraken, zich nogmaals beroepend op Francis Mulhern, die het cultuurconcept beperkt wil zien tot het complexe geheel van (1) alle praktijken wier voornaamste functie signifiëring is, (2) de instituties die deze organiseren, en (3) de agenten die dat in beweging brengen. Deze definitie zou het moeten mogelijk maken de culturele sfeer te scheiden van de economische en de politieke. Een vakbond bijvoorbeeld wordt geoordeeld niet primair een culturele institutie te zijn zoals de BBC dat wel is; een vakbonder zou in onderhandelingen met de werkgever of in een politieke activiteit niet in dezelfde mate geïnvolveerd zijn in culturele activiteit als wanneer hij of zij een rock concert bijwoont of naar de cinema gaat. In de plaats van 'domeinen van cultuur' te gaan opzoeken, doet men er, ons inziens, beter aan het culturele moment te zoeken in de meest uiteenlopende domeinen, ook in de economische en de politieke.

Ideologie

Een tweede sleutelterm is deze van de ideologie, die onmiddellijk in marxistische zin wordt geïnterpreteerd en waardoor de cultuurdiscussie meteen een politieke dimensie krijgt.

In het marxistische denken heeft de term ideologie traditioneel in grote lijnen hetzelfde gedekt als de term cultuur in de derde betekenis die aangeduid werd - d.w.z. werken en praktijken van intellectuele en artistieke activiteit - met twee toegevoegde implicaties evenwel:

- 1) Een klassieke vooronderstelling in de marxistische ideologietheorie is dat al die signifiërende praktijken, waarin specifieke vormen van bewustzijn, denken en voelen worden geproduceerd - muziek, taal, literatuur, religie, filosofie, enzovoort - gedetermineerd worden, althans gedeeltelijk, door de sociale relaties die de organisatie van de economische produktie in elke maatschappij beheersen. De vandaag meest gehoorde formule-

ring van deze issue is dat ideologische vormen en relaties 'relatief autonoom' zijn ten opzichte van economische relaties, beïnvloed door de laatste, zeker, maar ook beïnvloed door andere consideraties en aanleiding gevend tot gevolgen en effecten die niet kunnen worden afgeleid uit hun afhankelijkheid van alleen maar economische relaties.

- 2) De term 'ideologie' brengt de politieke rol in alle vormen van cultuur. Gezien het in het marxistische denken gemaakte onderscheid tussen de economische dominerende klasse en de arbeidersklasse is elke vorm van cultuur ideologisch in de betekenis dat zij de realiteit significeert op een verschillende en partikuliere wijze, wat, naar intentie of effect, de belangen dient van één klasse tegen de andere. Ingevolge zulkdanige definitie is het veld van cultuur een veld van strijd, een sfeer waarin verschillende activiteiten van betekenis-produktie met mekaar wedijveren voor de dominantie.

Het traditionele ideologieconcept heeft, onder invloed van de Franse Marxist Louis Althusser, een verruiming ondergaan: Althusser argumenteert dat het vlak van de ideologie niet alleen bestaat uit de meer voor de hand liggende vormen van intellectuele en artistieke praktijk maar dat de term ook dient gebruikt om te refereren naar de hele reeks rituelen en gebruiken door dewelke de individuen, in bepaalde sociale contexten, hun relatie met de materiële condities van hun sociale existentie 'leven'. Een dergelijke omschrijving van de term 'ideologie' dekt in grote lijnen de term 'cultuur' in de tweede betekenis die Williams er aan gaf (een hele levenswijze), maar toch is er een verschil: Althussers ideologieconcept impliceert dat gebruiken en rituelen opereren op zulke wijze dat zij in individuen een puur imaginair en, bij implicatie, een misleidend concept produceren van hun plaats en betekenis in de sociale en historische orde en dat zij hen verzoenen met die orde en hun positie erin. In het kader van de cursus worden de termen cultuur en ideologie, kort samengevat, aldus bekeken: 'cultuur' wordt gebruikt als een paraplu-terme om naar alle activiteiten of praktijken te verwijzen die betekenis produceren. Dit sluit in: de gebruiken en rituelen die onze sociale relaties van dag tot dag beheersen of regelen evenals deze teksten - literaire, muzikale, televisuele en

filmische - door dewelke de sociale en natuurlijke wereld wordt gerepresenteerd of betekend - betekenisvol gemaakt - op bepaalde manieren overeenkomstig bepaalde conventies. 'Ideologie' dan wordt niet op de eerste plaats bekeken als een gebied van sociale activiteit of praktijk afgezonderd van het gebied van de cultuur (zoals dat net is gedefinieerd) maar de term wordt gebruikt om te signaleren dat men dat gebied zal benaderen vanuit een specifiek perspectief dat er, binnen het brede kader van een marxistische maatschappij-analyse, om bekommerd is de rol bloot te leggen die culturele normen spelen in ofwel het in vraag stellen ofwel het in stand houden van bestaande sociale relaties.

'Populaire' cultuur

Wat nu het 'populaire' aspect betreft, daar wordt volstaan met een opsomming van de verschillende betekenissen die de term populair kan hebben.

Op het eerste gezicht lijkt het gepast die term te plaatsen tegenover elite- of hoge cultuur, massa- en volkscultuur. Maar bij nader toezien rijzen problemen en is het niet meer zo gemakkelijk populaire cultuur af te bakenen als een specifieke regio van culturele activiteit ten opzichte van de andere 'culturen'. Niet alleen de afbakening van hoge cultuur als een specifieke regio van culturele praktijk wordt de jongste tijd betwist. Ook termen als massa- en volkscultuur blijken ten opzichte van populaire cultuur minder eenduidig dan men op het eerste gezicht zou denken.

Het gebruik van 'populaire cultuur' als een ruw synoniem van massacultuur, bijvoorbeeld, is traditioneel geassocieerd met conservatief gekleurde cultuurhistorische filosofieën volgens dewelke de culturele consumptie van het volk vandaag ongunstig afsteekt bij de veronderstelde organischer en robuuster 'volks-culturen' uit het verleden. Op het methodologisch vlak impliceert dit dat populaire cultuur bestudeerd dient te worden ter ondersteuning of ter weerlegging van de thesis van cultureel verval.

Vele vroege marxistische benaderingen werden in dezelfde referentietermen uitgevoerd, populaire cultuur beschouwend als een soort van kapitalistische samen-zwering, een middel om de ideologie van de dominerende klassen aan het volk op te leggen. Wanneer men deze definitie volgt is de studie van populaire cultuur,

zuiver en eenvoudig, een oefening in kritiek van de dominante ideologie. Het gebruik, in tegenstelling hiermee, dat suggereert dat de term beperkt zou blijven tot culturele praktijken die stevig gegrond zijn in de creatieve bronnen van het volk is vaak geassocieerd met een romantisch populisme dat 'het volk als verklaringsbron aanwijst voor zuivere en onvermengde weerstand tegen de cultuur en ideologie van de dominerende klassen. Elk van de tot dusver bekeken definities leidt naar een ietwat eenzijdige benadering in de studie van populaire cultuur.

Men geeft de voorkeur aan een definitie die ergens tussen de twee ligt: populaire cultuur als 'van boven opgelegde' massacultuur en populaire cultuur als spontane, 'van onder groeiende' oppositionele cultuur, met, op het analytisch niveau, speciale aandacht voor de relatie tussen beide. Overeenkomstig zulke definitie zou populaire cultuur kunnen gezien worden als een uitwisselingsgebied tussen de cultuur en de ideologie van de dominerende klassen in de maatschappij en de cultuur en ideologie van ondergeschikte klassen, van 'het volk'.

Het is de vraag of hier tenslotte toch weerom niet een niet (meer) relevant conflictmodel gehanteerd wordt; niet (meer) relevant, al was het maar omdat vandaag de dag in vele opzichten een klasse-overstijgende cultuur is ontstaan. Dit verwijt zal men pogen te neutraliseren aan de hand van het hegemonie-concept (cfr. infra).

Culturalisme - structuralisme

Na de terreinverkenning en de conceptualisering is een meer inhoudelijke omschrijving aan de orde in de cursus Popular Culture (2). Begonnen wordt met een historische schets van de sinds het midden van de negentiende eeuw gegroeide benadering à la F.R. Leavis, de behoudsgezinde 'culture and civilization-approach' genoemd, naar de sinds de vijftiger jaren geformuleerde 'cultural studies approach'.

Wat meer bepaald de laatste betreft - diegene die in het kader van deze uiteenzetting de meeste aandacht opeist - daarin worden twee grote richtingen onderscheiden, nl. een Engels geïnspireerde culturalist-approach (geïnitieerd door ondermeer R. Williams), gevolgd door een Frans semiologisch geïnspireerde structuralist-approach, beide neo-marxistisch

interpreteerbaar, eventueel in het licht van A. Gramsci's hegemonie-concept. Het lijkt erop dat in de culturalistische benadering de nadruk ligt op "gevoelens-structuren", 'beleefde ervaringen'... in de plaats van op de culturele produkten zelf. Wat er nog rest van subjectieve, idealistische momenten in deze benadering zal door de structuralistische benadering worden uitgefilterd.

Wat culturalisme tot structuralisme maakt, ligt in de karakteristieke nadruk op de onderliggende kenmerken, of structuren, die de oppervlakteverschijning van culturele vormen genereren. Wat structuralisme tot een aparte beweging maakt is dat patroongebonden regelmatigheden kenmerken vertonen die gelijkaardig zijn aan deze die men kan ontdekken in de organisatie van de taal en dat deze overeenkomstig kunnen opgegraven worden door gebruik te maken van gelijkaardige methodologische kunstgrepen. In zijn analysevorm struikelde het structuralisme ernaar de aandacht te richten naar de compositorische en structurele kenmerken die de interne formele organisatie van bepaalde culturele vormen beheersen. In de initiële fasen werd er weinig werk gemaakt van de connectie of relatie met de relevante sociale en historische context. In meer recente jaren werd deze eenzijdige benadering gecorrigeerd doordat, in marxistische kringen, de structurele principes werden verruimd zodat zulke sociale en historische consideraties in aanmerking konden worden genomen.

Volledigheidshalve zij nogmaals gewezen op het structuralistisch uitgangspunt. De organisatie van de taal dient niet bekeken te worden als een produkt of de expressie van de gedachten of gevoelens van de taalgebruikers. Integendeel, betekenis wordt enkel binnen de taal geproduceerd door middel van de regels die de toegestane combinaties van linguïstische termen beheersen, door een voor-gegeven taalstructuur die gedachten en gevoelens - het spreken - van taalgebruikers produceert en organiseert. Bij uitbreiding kan men stellen dat alle culturele vormen - films, romans, modesystemen, de gebruiken en rituelen van de 'levende cultuur' - aan een gelijkaardige logica zijn onderworpen. Men kan nu gemakkelijk inzien dat de validiteit wordt gecontesteerd van een zienswijze die gelijk welke culturele vorm al-

leen maar bekijkt als de expressie van de organisatie van of de coherentie-verneder aan de gedachten of de ervaring van een individu of de leden van een sociale groep of klasse. De logica van de analyse dient compleet het tegendeel te zijn: zulke culturele vormen dienen, naar de structuralistische canons, geanalyseerd om de manier bloot te leggen waarop hun organisatie inwerkt op het denken en de ervaring, het bewustzijn, van diegenen die aan haar actie onderworpen zijn. Deze uitgangspunten worden preciezer gedefinieerd aan de hand van het werk van Volosinov:

1. Een van de innoverende aspecten van diens werk is zijn stelling dat ideologie - de wereld van tekens - even reëel, even fysisch en materieel is als gelijk welk ander aspect van de realiteit. De ideologiestudie bestaat overeenkomstig niet uit de studie van subjectieve, aan het oog onttrokken bewustzijns-toestanden of -processen, maar eerder uit de studie van observeerbare materiële processen - de manipulatie van tekens op specifieke manieren in specifieke contexten.
2. Het teken wordt echter onderscheiden van ordinaire fysische objecten omwille van zijn functie, omwille van het feit dat het niet alleen zelf een deel van de realiteit is maar een andere realiteit buiten zichzelf reflecteert, representeert, omdat het betekenis bezit. De relatie tussen ideologie, of de wereld van de tekens, en andere gebieden van het sociale leven, is er dus eentje van representatie of betekenisgeving.
3. De idealistische visie op de relatie tussen taal en bewustzijn, de meer gebruikelijke visie m.a.w. op de relatie tussen de wereld van tekens (ideologie of cultuur) en het bewustzijn dient omgekeerd. In de idealistische cultuurfilosofie worden tekens opgevat als middelen waarmee innerlijke gedachten en gevoelens van individuen worden uitgedrukt. De wereld van de tekens is de extreem, objectieve manifestatie van de innerlijke wereld van het bewustzijn. Dit concept van de innerlijke wereld van het bewustzijn is een fictie: het bewustzijn wordt slechts zichtbaar en leefbaar in de materiële belichaming van tekens. Specifieke ideologische en culturele normen kunnen niet gezien worden als de georganiseerde expressie van het reeds bestaande bewustzijn van mannen en vrouwen.

4. Conform de marxistische visie op de economische conditionering van de ideologie wordt gesteld dat, alhoewel elk veld van ideologische creativiteit zijn eigen oriëntatie tegenover de realiteit ontplooit, de specifieke vorm van elke ideologie bepaald wordt door de conditie van het sociaal verkeer, van de inter-menselijke communicatie waarin hij ontstaat. Deze condities worden op hun beurt gedetermineerd door het totaalpakket van sociale en economische wetten.

De structuralistische benadering verschilt van de culturalistische en meer bepaald op volgende punten:

1. Het structuralisme verwerpt datgene waar het de interpretatieve analyse om te doen is. Terwijl het culturalisme bepaalde betekenissen uit specifieke culturele en ideologische vormen probeert in te zamelen, is het structuralisme centraal bekommerd om de formele middelen en mechanismen waarbij zulke vormen werken om betekenis te produceren voor hen die erdoor beïnvloed worden.
2. Het culturalisme is gegrondvest op de veronderstelling dat gelijk welke culturele praktijk kan verklaard worden door die terug te voeren naar het bewustzijn of de ondervinding van een of ander 'subject' dat aan de oorsprong ligt. Een roman, een film, een song, een modestijl: alle culturele vormen worden in de logica van het culturalisme geacht vorm of expressie te geven aan de gevoelens, waarden, het wereldbeeld of gevoelensstructuur van een bepaald individu of een groep van individuen, gezien dan als een collectief denkend en voelend subject omwille van hun gedeelde ervaringen. Het structuralisme daarentegen ontkennt dat er zo'n 'subject' is waaraan bewustzijnsnormen, wereldbeelden of gevoelsstructuren worden toegekend, voorafgaand of onafhankelijk van de manier waarop deze georganiseerd worden in bepaalde ideologische vormen.
3. De twee benaderingen kijken verschillend aan tegen de relatieve autonomie van cultuur. Binnen het culturalisme is die gevrijwaard door de actieve rol toegekend aan de menselijke agent als de centrale mediërende link tussen gedetermineerde conditie en daaruit resulterende culturele vormen. Binnen het structuralisme is de relatieve

autonomie van cultuur gevrijwaard door er op te wijzen dat elke verschillende cultuursfeer - kunst, religie, filosofie - geregeerd wordt door eigen kenmerken, met het gevolg dat ieder de realiteit verschillend betekent of presenteert.

4. Terwijl het culturalisme meer begaan is met de verklaring van cultuur referend naar zijn bronnen in het originele sociale milieu, valt het zwaartepunt in het structuralisme op het natrekken van politieke gevolgen of effecten die aan bepaalde ideologieën of culturele vormen mogen worden toegekend, met het zicht op de impact die ze verwacht worden te hebben op het bewustzijn van hen die er aan blootgesteld zijn of er door worden beïnvloed.

Het mag, tenslotte, gesteld worden dat culturalisme en structuralisme principieel kunnen onderscheiden worden in termen van hun contrasterende benadering van de vraag naar de betekenis. Voor het culturalisme is de interpretatie van betekenis een proces waarin men zich dient te engageren; voor het structuralisme is de produktie van betekenis een te analyseren proces. Het is meldenswaard dat Volosinovs werk bijgedragen heeft tot de koerswijziging van de dikwijls a-historische en a-sociale aard van sommige van de zuiverder vormen van structuralisme: de produktie van betekenis wordt, naar hem opgevat altijd een gecontesteerd proces, een strijdobject tussen verschillende klassen, rassen, leeftijden en natuurlijke geslachten.

Verderop in de cursus kan men m.b.t. de structuralistische visie op auteur en consument nog het volgende lezen (3):

De structuralistische benadering van teksten concentreert zich op het onderliggende systeem dat een tekst in staat stelt een betekenis te hebben. Een direct gevolg hiervan is dat de conceptie over de rol van de verteller van de tekst dient herzien. Wij zijn gewend de verteller te identificeren met de biografische persoon bekend als de 'auteur', maar het structuralistische denken zegt dat hij in feite geconstrueerd wordt in en door de taal van het vertelde. Een ander gevolg heeft betrekking op de lezer / kijker / luisteraar. Extreem uitgedrukt: teksten 'lezen' hun lezers, eerder dan andersom. Om gelezen te kunnen worden, bekleedt de tekst de lezer / kijker / luisteraar met een specifieke identiteit en 'creëert' haar of hem in deze betekenis. Anders uitgedrukt: door onszelf in een tekst te lezen

nemen we een tijdelijke identiteit aan, verschillend van onze identiteit in andere aspecten van het leven, maar geschikt voor die tekst of dat soort tekst.

Deze opvatting lijkt minder vreemd als men bedenkt hoe belangrijk het proces van de 'identificatie' met de held(in) van het verhaal is om het met plezier te lezen.

Het structuralisme zelf kan in een idealistische en een materialistische (post-structuralistische) variant opgedeeld worden (4)

Het punt is dat bepaalde inzichten uit het marxisme en de psychoanalyse ons in staat stellen de 'idealistische' veronderstellingen van Saussure te vervangen door 'materialistische'. Wat betekent dit? Saussure maakte een onderscheid tussen betekenaar en betekende en plaatste het linguïstisch betekende op een lijn met een concept. Het gevaar hier is dat men gaat aanvaarden dat concepten onafhankelijk kunnen bestaan van het systeem van betekenaars, onafhankelijk van de taal, of dat betekenis kan bestaan als een zuiver idee, onafhankelijk van haar realisatie in een materiële vorm als de spraak: deze idealistische benadering houdt vast aan de opvatting van communicatie waarin de goede afloop bestaat in de overdracht van een concept of betekenis van een compleet subject of persoon naar een ander. De materialistische benadering daarentegen zal noch de betekenis noch de subjecten als gegeven en gefixeerd opvatten, maar zal streven naar de ontwikkeling van een theorie, zowel van hoe betekenis wordt geproduceerd als van hoe de menselijke subjecten worden ontwikkeld. Alhoewel deze benadering de notie van het menselijk subject als transcendent verwerpt (transcendent in die zin dat het subject buiten de structuur staat en ze opereert), zet het post-structuralisme zichzelf af van zijn klassieke voorganger door zijn dynamisch eerder dan een statisch karakter. Het ziet het subject niet als bestaande in de structuur en daarvan afhankelijk, maar eerder als geproduceerd door de structuur, door het spel van betekenaar.

Hegemonie

Het perspectief op cultuur als een sfeer van strijd - en hier wordt terug de draad opgenomen bij Volosinov - leidt vanzelfsprekend tot het hegemonieconcept zoals dat door A. Gramsci geïntroduceerd

is en dat een grote invloed heeft gehad op het marxistische cultuurdenken.

In het kader van het culturalisme-structuralisme-debat is het hegemonieconcept:

"something of a joker in the pack, cutting across the opposition between them in its concern, not with how to analyse particular forms of culture, but with how to understand the ways in which the cultures and ideologies of different classes are related to one another within any given social and historical situation".

Het door Gramsci gestelde probleem heeft meer bepaald betrekking op de orthodoxe-marxistische visie dat de heersende materiële kracht in de maatschappij tegelijk de heersende intellectuele is. Daarin wordt gesuggereerd dat de ideologie van de dominerende klasse simpelweg opgelegd wordt aan de leden van de ondergeschikte klassen, die op hun beurt, daarin passief berusten. Tegenover een dergelijke visie ontwikkelde Gramsci zijn hegemonie-concept daarbij aandacht vragend voor een meer dynamische en flexibele conceptie van de wijzen waarop de relaties tussen dominerende en ondergeschikte klassen zijn geordend. Een voorwaarde voor hegemonie bestaat wanneer een 'fundamentele sociale klasse' (dat is een klasse die een 'decisieve functie' vervult in de 'decisieve nucleus van de economische activiteit' - de bourgeoisie of de werkende klasse in de kapitalistische maatschappij) een moreel en intellectueel leiderschap uitoefent over zowel geallieerde als ondergeschikte klassen. Dit staat in contrast met een situatie waarin een klasse overheersend regeert, dat is, dwangmatig haar wil oplegt aan andere klassen.

Een hegemonie-toestand is beveiligd wanneer een dominerende klasse in staat is om, met morele en intellectuele middelen, de interesses van ondergeschikte en geallieerde klassen te coördineren met de hare.

Onder zulke omstandigheden onderschrijven de ondergeschikte klassen in de maatschappij tot op zekere hoogte actief de waarden en objectieven van de dominerende klasse, eerder dan dat die simpelweg aan hen worden opgelegd.

Het hegemonie-concept past helemaal in een populaire cultuur-visie die uiteindelijk gesteund is op klasstetegenstellingen. De behoefte laat zich voelen om een visie te ontwikkelen die het midden houdt tussen de opvatting van populaire cultuur als 'van bovenuit opgedrongen'

masacultuur en als een spontaan van benedenuit groeiende' oppositionele cultuur, en die populaire cultuur ziet als een uitwisselingsgebied tussen de cultuur van de dominerende en deze van de gedomineerde klasse. Het hegemonie-concept laat toe dit te doen suggererende dat in de populaire cultuursfeer een serie transacties plaatsgrijpen tussen de cultuur en de ideologie van de heersende groepen in de maatschappij en deze van de onderdrukte klassen op het ogenblik dat, via de staat of de commercie geleverde vormen van populaire cultuur, de eerste in de laatste overgaat, en die aldus herdefinieert en hervormt, om slechts partieel geaccepteerd, geopposeerd, weerstaan, tegen zichzelf gekeerd... te worden. Het hegemonie-concept suggereert dat het populaire cultuur-veld er een is dat gestructureerd wordt door de pogingen om instemming of inschikkelijkheid te winnen met de dominerende ideologie, en door vormen van oppositie tegen zulke pogingen. Als danig gaat het niet eenvoudigweg over een opgelegde massacultuur die consonant is met de interesses van de dominerende klasse, noch eenvoudigweg over een spontane oppositionele arbeidersklasse-cultuur; het gaat eerder om een terrein van onderhandeling tussen de twee waarin dominante, ondergeschikte en oppositionele elementen - in verschillende vormen van populaire cultuur - 'vermengd' zijn in verschillende combinaties.

Toepassingen

Tot zover de basisconcepten, vergezeld van enkele randbemerkingen van onzentwege, voor het populair cultuur-project van de Open University. In het verdere verloop van de cursus worden nog w theoretische problemen aan de orde gesteld (zoals plezierbeleving, 'de staat en populaire cultuur') en ook enige historische bekommernis om populaire cultuur in Groot-Brittannië mocht niet ontbreken. Maar voor het overige wordt de cursus ingevuld met min of meer concrete analyses, zoals van de music hall, populaire cultuur in een fabrieksstad (Lancashire) op het einde van de negentiende eeuw, de Britse cinema in de jaren dertig, radio tijdens Wereldoorlog II, vrijetijdsbesteding thuis en in de buurt, fanfare, vakantie, televisie, populaire muziek, subculturen, tegenculturen, James Bond, politie-series op TV, situation comedy op TV, de

rock muziekindustrie, visuele beelden en massaproductie, het beeld van de wetenschap(per) en science fiction.

Noten

(1) BENNETT, Tony, Introduction: Why Christmas? Popular Culture: Defining our Terms, in *Popular Culture*, Block 1, Unit 1/2, blz. 3-6, 75-86 (The Open University).

(2) BENNETT, T., Popular Culture: History and Theory, in *Popular Culture*, Block 1, Unit 3, blz. 23-32 (The Open University).

(3) MARTIN, G., Introduction to Block 4 (Structuralism and Popular Culture) in *Popular Culture*, Block 4, Unit 13, Milton Keynes (The Open University) blz. 8.

(4) BOURNE, G., Meaning, Image and Ideology, in *Popular Culture*, Block 4, Unit 14, Milton Keynes, (The Open University), blz. 46.

INTERESSANTE BOEKEN

DEDEYSER: *1984*. Krijgen Orwell en Huxley gelijk? 498 Fr

GRAMMENS: *De Nieuwe Orde*. Reeks Aktueel n° 3 295 Fr

FONTEYN: *De Zes Faciliteitengemeenten*. Reeks Aktueel n° 4 295 Fr

LOUYET: *Het verzet*. Deel 4 uit de reeks: België in de Tweede wereldoorlog. 395 Fr

MONACO: *Film, taal, techniek, geschiedenis*. 1495 Fr

MODERN ANTIQUARIAAT

De Kelten. VROEGER: 1990 Fr. NU: 595 Fr

ROUD: *Cinema*. 2 delen.
A critical dictionary. VROEGER 2000 Fr
NU 695 Fr

De Studio. 295 Fr
Uit de reeks: Time-life.

Standaard Beeld van Europa.
5 delen, 2200 bladzijden, 5350 kleurenfoto's, 700 kaarten, grafieken en schema's, gebonden in linnenband met goudstempel.
VROEGER: 7.250 Fr NU: 2.995 Fr

STANDAARD BOEKHANDEL
Naamsestraat 57, 3000 Leuven